

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд „РЕЛИГИОЗНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В КОНТЕКСТА НА ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА“

с автор **ДИАНА ПЕТРОВА ТЮРКЕДЖИЕВА**, редовен докторант към катедра „Европеистика“ на Софийски университет "Св. Климент Охридски" по професионално направление 3.3. Политически науки (Европеистика – Политологични изследвания на ЕС – европейска идентичност) с научен ръководител: проф. д-р Мария Стойчева

от **доц. д-р Лъчезар Антонов** (ЮЗУ „Неофит Рилски“, професионално направление 3. 1. Социология, антропология и науки за културата)

1. Информация за дисертанта

Диана Петрова Тюркеджиева завършва специалност „Теология“ в Софийски университет през 1999 г., след което придобива и две допълнителни магистърски степени в същия университет: по виртуална култура през 2001 и по връзки с обществеността през 2009. Няколко години по-късно, със заповед № РД20173/23.01.2015 г. на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Диана Тюркеджиева е зачислена за докторант в редовна форма на обучение към катедра „Европеистика“ на СУ.

Понастоящем Диана Тюркеджиева е ръководител на Информационния център на ЕС към Представителството на Европейската комисия и ключов експерт към информационния център на ЕС „ЕВРОПА ДИРЕКТНО Видин“ (регионален партньор на Европейската комисия). Работила е в Генерална дирекция „Предприятия и индустрии“ на Европейската комисия в Брюксел. Участвала е като консултант в различни проекти на държавната и местна администрации. Особено силно впечатление в нейната професионална биография прави активното ѝ експертно участие в над десет проекта с външно финансиране, като на повечето от тях тя дори е ръководител.

От две години Диана Тюркеджиева заема академичната длъжност *Асистент* в катедра „Европеистика“ като преподавателската ѝ дейност е

фокусирана преди всичко в магистърската програма „Европейски проекти“, където тя води следните курсове: „Въведение в управлението на европейски проекти“, „Разработване на индивидуален проект“, „Разработване на колективен проект“.

Диана Тюркеджиева има участия в единадесет конференции, като десет от тях са в чужбина. Само по себе си това е впечатляващ показател за международна научна активност, с която малко докторанти у нас могат да се похвалят.

Докторантката има седем публикации, три от които в чуждестранни научни издания. Три от останалите ѝ публикации са поместени в български научни издания с научно рецензиране, които би следвало да фигурират в Националния референтен списък на НАЦИД.

2. Представяне на дисертационния труд

Представеният за разглеждане дисертационен труд е посветен на актуалната тема за ролята на християнското наследство в процесите на формиране, утвърждаване и развитие на европейската идентичност, на нейните идейни и ценностно-нормативни основания. Сама по себе си темата за религията като идентификационен маркер и в частност темата за християнството като основен структуроопределящ компонент на онова съставно цяло, което обозначаваме с понятието „европейска идея“ не е нова както за световната, така и за българската наука, но Диана Тюркеджиева е подхождала към нея изключително иновативно и това е първото нещо, което прави добро впечатление в нейния дисертационен труд. Тя не просто проследява историческия развой на европейската идея в търсене на нейните християнски корени, но проследява и развитието на исторически обусловените смислови трансформации в начините на възприемане и интерпретиране на самите ценности, които изпълват тази идея с реално съдържание. Това предполага не просто задълбочени познания по темата на дисертацията, каквито авторката безспорно притежава, но и специфични изследователски умения за идентифициране и равностойно излагане на различни гледни точки към разглежданата проблематика и разкриване на нейната многопластова структура през призмата на различни, често пъти и взаимоизключващи се идеологически, политически и религиозни перспективи.

Дисертационният труд на Диана Тюркеджиева е с общ обем от 284 страници и е структуриран в увод, три глави, заключение и библиография. Библиографията е релевантна на съдържанието на дисертацията и включва впечатляващите за подобен род разработка 346 литературни и информационни източника - 64 на кирилица и 282 на латиница. Не съм установил наличието на заглавия, посочени в библиографията, които да не са използвани в текста.

Дисертацията е придружена от автореферат с обем от 43 стр., в който са представени основните параметри на изследването и достигнатите от него изводи. В автореферата са посочени коректно и систематизирано приносите на изследването, както и публикациите на авторката по темата на дисертацията. Бройката на тези публикации надвишава минимално изискуемата публикационна продукция за придобиването на образователната и научна степен „доктор” по съответното професионално направление, съгласно Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

В увода на дисертацията са представени обекта и предмета на изследването, неговите цели и задачи, посочени са трите основни хипотези на авторката, както и основният изследователски въпрос, на който тя се ангажира да отговори в своя текст. Този въпрос има двукомпонентна структура, съответстваща на изследователското намерение на авторката да установи:

- a) каква е ролята на християнството за формирането на европейската идентичност,
- b) как религиозните измерения на европейската идентичност се преплитат с политическите и обществените нагласи към религиозните малцинства, техните права и социалната им интеграция в условията на секуларизация, конфликти на религиозна основа и задълбочаваща се европейската интеграция? (стр. 8)

Повдигнатите от Диана Тюркеджиева въпроси в уводната част на дисертацията съответстват напълно на ясно формулираната от нея цел на изследването - „да анализира ролята на религията за формирането на европейската идентичност, а по-конкретно да установи тясната взаимовръзка между Европа и християнството, както и последиците от тази взаимовръзка за светско-религиозните отношения в Европа и обществените нагласи към религиозните малцинства, тяхната интеграция и адаптация в

секуляризиращия европейски контекст“ (стр. 9).

Считам, че поставената цел е изпълнима и корелира с основната идея на дисертацията, а петте задачи за постигането ѝ са формулирани точно, ясно и логически издържано. Методологията на изследването е адекватно подбрана и това е повлияло съществено за успешното изпълнение на поставената изследователска цел. Добро впечатление прави начинът, по който авторката представя методологическия инструментариум, с който е решила да работи, включващ четири прецизно селектирани за нуждите на изследването метода: *аналитико-критичен метод, историко-генетичен метод, вторичен дескриптивен анализ и корелационен анализ*. Тези основни методи не са просто изброени, колкото да бъде спазен, макар и формално, утвърденият академичен стандарт за писане на докторски дисертации. Точно обратното, авторката ни е посочила сбито, но съвсем ясно, какво точно планира да постигне с употребата на точно този набор от методи и къде вижда приложимостта на всеки един от тях в своята изследователска работа.

В първа глава „Религия и религиозна идентичност – теоретична рамка, дефиниции и концепции“, дисертантката прави детайлизирана ретроспекция на генезиса на понятието „религия“, проследявайки едновременно еволюцията на неговите теоретични концептуализации и промените на историческия контекст, в който те биват вписани. Изпълнението на тази задача предполага комбинация от задълбочени исторически, богословски и философски познания, каквито, както е видно от текста, Диана Тюркеджиева определено притежава. В тази глава е положен теоретическият фундамент на изследването, тъй като именно тук се изяснява и другото основно понятие в дисертацията, а именно – понятието идентичност. Авторката анализира взаимовръзките между двете понятия („религия“ и „идентичност“), проследявайки основните подходи към изучаването им, интерпретирането им и критическото им осмисляне в рамките на различни научни парадигми, релевантни към темата на нейното изследване.

Във втора глава „Християнство и ислям – присъствие и противопоставяне в Европа“ докторантката насочва своето внимание към ключови моменти от християнската история (разделението на църквите, възникването на секуляризацията, оформянето на наратива за Европа като християнски свят), които имат пряко отношение към процесите на формиране на европейската идентичност. Тук тя повдига и важният въпрос за

нарастващото присъствие на исляма в Европа и новите предизвикателства, пред които тази демографска промяна изправя европейските общества днес.

Особено интересна и с подчертано приносен характер е и последната, трета глава на дисертацията, озаглавена „Религия, идентичност и секуларизация – тенденции, взаимодействия и проявления“, в която авторката насочва вниманието си към изясняването на три ключови за нейното изследване въпроса:

1. за религиозността на европейците и влиянието на християнството върху тяхната ценностна ориентация,
2. за толерантността на европейците към религиозните малцинства в Европа и влиянието на християнството върху процесите на формиране на различни нагласи спрямо тези малцинства в отделните европейски държави.
3. за светско-религиозните отношения в няколко европейски държави и тяхното отражение върху интеграцията на религиозните малцинства.

В заключението на дисертацията убедително са представени основните изводи, формулирани в хода на изложението, както и приносите на самото изследване.

3. Въпроси и препоръки

Имам два въпроса към докторантката:

1. На стр. 136 от дисертацията си тя твърди, че *„ако в периода на Студената война европейските ценности са използвани предимно като политически инструмент за разграничаване на християнска Европа от нейния комунистически враг в лицето на СССР, през 90-те години на XX в. техният контекст се секуларизира, а присъщото им „религиозно съдържание“ напълно се премахва, като към тях се прибавя ново значение в защита на европейската идентичност“*. Въпросът ми е: каква може да е била причината за разтоварването на европейските ценности от тяхното „религиозно съдържание“ непосредствено след падането на Берлинската стена, при положение, че - както правилно констатира и самата авторка - именно тогава *религията преживява своеобразно възраждане* в държавите от бившия Източен блок (стр. 245), което от своя страна би следвало да дава допълнителна легитимация на изпълнените с „религиозно съдържание“ европейски

ценности (поне в тези държави).

2. Описвайки трудностите, с които се сблъскват европейските общества при управлението на религиозното многообразие и нарастващото напрежение между доминиращото християнско мнозинство и мюсюлманските общности, които възприемат исляма като неотделим аспект от своя начин на живот, който невинаги е съвместим със западните секуларни ценности и принципи, докторантката достига до извода за *„необходимостта от преосмисляне на диалога и политиките на мултикултурализъм в Европа“* (стр. 165). Въпросът ми е: каква трябва да бъде насоката на това „преосмисляне“ и как тя си представя възможните алтернативи на съществуващите в момента модели на диалог и политики на мултикултурализъм в Европа?

Воден от убеждението си, че представеният дисертационен труд се отличава с много ясно авторско присъствие, а проведеното изследване притежава безспорни научни достойнства, препоръчвам на докторантката да публикува своята дисертация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията за придобиване на ОНС „доктор“. Той е оформен и представен в необходимия академичен и технически вид, а съпътстващите го документи са изготвени според изискванията на закона и другите нормативни документи, уреждащи процедурата. Докторантката познава отлично основната научна литература по темата на своето изследване, борави свободно с научната терминология и демонстрира изключително сериозни изследователски и интерпретаторски умения. Дисертацията се отличава с ясен изказ и логическа свързаност на отделните части. Анализите са задълбочени, логически издържани и основани на удачно подбран теоретичен и емпиричен материал. Защищаваните в труда тези са добре аргументирани, изводите и обобщенията са представени убедително, хипотезите са потвърдени, задачите са изпълнени, целта на изследването постигната.

Приемам без възражения посочените в автореферата научни приноси на дисертационния труд, който намирам за логично следствие от проведеното научно изследване. Не съм установил плагиатство и приемам

дисертационния труд като авторска разработка с висока научна стойност. Имайки предвид всичко това, напълно убедено препоръчвам на уважаемото Научно жури да присъди образователната и научната степен „доктор” по професионално направление 3.3. Политически науки на Диана Петрова Тюркеджиева.

27.04.2025

София

Рецензент:

Доц. д-р Лъчезар Антонов